MEDDELANDEN FRÅN SVENSKT VISARKIV . 32

DANMARKS NORSKE FOLKEVISER

AV
KAJ BOM

Särtryck ur DANSKE STUDIER 1973

SVENSKT VISARKIV · STOCKHOLM

Danmarks norske Folkeviser

Af Kaj Bom

Inden mag. art. Kaj Bom i 1966 forlod Det danske Sprog- og Litteraturselskabs (DSL) gammeldanske ordbogsprojekt, udarbejdede han en meget fyldig redegørelse for stof-afgrænsningen med titlen: »*Redaktionsprincipper for GldO.* Problemstillinger, drøftelser og forslag, med illustrerende eksempler. Udarbejdet i skitseform nov. 1964– til internt brug for Ordbogsrådet ved GldO.«

Cirka $^1/_5$ af denne afhandling behandlede folkevisestoffet, og Kaj Bom anlagde det synspunkt, at adelsoverleveringen fra ca. 1550 må forbeholdes en senere, eftermiddelalderlig ordbog. Ældre end denne overlevering, og ældre end skellet mellem de to planlagte ordbogsværker (1515), er imidlertid en berømt række visefragmenter i tilfældig overlevering fra middelalderen, og disse blev da gjort til genstand for en indgående filologisk kritik, der henviser dem til en norsk eller norskpræget sprogsfære.

Da jeg i en del af 1972 var konstitueret administrator for DSL, lærte jeg Kaj Boms rapport at kende. Det slog mig da, hvor beklageligt det var, at et så tungtvejende bidrag til den lidet opdyrkede snævrere folkevisefilologi henlå ukendt. Jeg er meget taknemmelig for, at Kaj Bom efterkom redaktionens opfordring til at lade sit arbejde publicere i *Danske Studier,* og vi var enige om, at det af flere grunde burde ske ved offset-reproduktion af de oprindelige rapportblade; en stilistisk mere traditionel og måske lettere tilgængelig nyskrivning ville kræve et arbejde, som ikke forekom fornødent og måske ikke engang ønskeligt, da talen dog er om et snart ti år gammelt arbejde.

Redaktionen takker DSL for tilladelse til offentliggørelsen, Svend Grundtvigs og Axel Olriks Legat for tilskud dertil og først og sidst Kaj Bom for samarbejde om denne sag.

Erik Dal

Uden større tøven slog jeg til da Erik Dal engang i efteråret 1972 bad mig om lov til at publicere mit folkevisebidrag fra 1965 i *Danske Studier.* I en vis henseende var afsnittet jo færdiggjort; det var udarbejdet for offentlige midler; og en så kyndig og i folkeviselitteraturen så velorienteret forsker som Erik Dal skønnede at stoffet havde interesse for en videre kreds. Disse momenter tilsammen fandt jeg afgørende.

Den der har tålmodighed til at stage sig igennem den nedenfor reproducerede tekst – stedvis hårdt komprimeret, mangesteds klodset og knudret som den er – vil ellers nok synes at der havde været god

grund til at tøve længe – og derved komme til det modsatte resultat! Desuden er der jo noget halvt spøgelsesagtigt over disse sider, noget hen efter »af en endnu levendes papirer«. Men det får være.

I 1952 udarbejdedes en plan for det påtænkte ordbogsarbejde, og allerede dér rejstes spørgsmålet: én samlet ordbog for hele perioden til år 1700, eller en opdeling (med skel ved 1515) i en »gammeldansk« ɔ: middelalderlig og en ældre nydansk del? Vedtagelsen i 1964 af en tvedeling nødvendiggjorde at en række sprogkilder placeredes enten før eller efter skellet. Så langt vigtigst var her folkeviserne; deres problematik drøftedes under et monstrøst punkt f (M44ff.) i et kap. 5, betitlet: »De *af forskningen* til gld. *tilbagedaterede* tekster«, i første del af min rapport.

Redaktionsregler skulle udarbejdes. Men der var enighed mellem det tilsynsførende filologiske råd (Ordbogsrådet) og mig om at detaljerede regler for redaktionen forudsatte generelle overvejelser af principiel karakter, derunder placering af stofkilder der ikke umiddelbart »placerede sig selv«.

Så masede jeg på. Med dampen oppe, uden fordybelse i den brede faglitteratur, og med en konstant halvdårlig samvittighed over at bevæge mig uden for det egentlig leksikografiske. Til skrupuløse gennemretninger eller nyskrivninger var der ikke tid; men jeg trøstede mig med at produktet bare var et hjælpearbejde på et mellemstadium, og at det kun skulle læses af de tilsynsførende. Til gengæld betød denne sidste omstændighed at jeg fandt det formålstjenligt at gå ind på dette og hint for ligesom at give et indtryk af »arbejdsstemningen«, »det leksikalske klima«, den særlige problematik (jvf. M74). En vekselvirkning mellem tilsynsråd og arbejdssted var jo såre ønskelig.

»Slåbrok-faconen« tillod også at jeg i sidste øjeblik før maskinskrivningen kunne hægte daterede tillægsbemærkninger på (som sket f. eks. midt på M46), og at jeg i vid udstrækning brugte *forkortelser* både i min egen tekst og ved angivelse af kilder. Det store flertal af disse vil forhåbentlig være enten letgennemskuelige (»DiplNorv.«; »KultLeksM.«) eller velkendte for nordiske filologer (DO's forkortelseshæfte kan tit rådspørges).

Følgende udpluk skal dog oplyses:
beg. = begyndelse(n).
bet(t). = betydning(er).
DO. = Ordbog over det danske Sprog [sproget efter år 1700].

gld. = »gammeldansk«, ɔ: middelalderdansk (fra den egentlige runetid til (ca.) 1515).
GldO. = den påtænkte ordbogs gld. del. (Da »GldO.« internt *også* brug(t)es om *hele* det påtænkte værk: runetid–ca. 1700, står der M44ff. hist og her for tydeligheds skyld: *Gld*O., hvorved pointeres at talen eksklusivt er om gld.).
GldOpsl. = en særskilt seddelregistrant over materialet i de foreliggende gld. ordbøger/ordlister, udgave-glossarer m. v. (»det gld. opslagsstof«).
M foran sidetallene betød: »Målsætnings-kapitlet«.
reg(g). = register/registre.
ssg(r). = sammensætning(er).
u. = under.
udg(g). = udgave(r); *Udg(g).* = udgiver(e).
ænyd. = »ældre nydansk«, ɔ: tidsrummet (ca.) 1515 til ca. 1700 (Kingos død, Holbergs debut; herefter tager DO. fat).
ÆnydO. og *ÆnydOpsl.*: svarende til det ovf. u. *GldO.* og *GldOpsl.* meddelte.

Siden M-afsnittets færdiggørelse har jeg ikke skænket sagen større opmærksomhed (og mangen detalje er gledet mig af minde). – Et par tilfældige små-iagttagelser kan dog bringes som *tilføjelser* her:

1) ad *M57,* slutn. af punkt 3: Ifølge »Tilføjelser« (1957) til GldGram. II. § 334 har D. A. Seip bestemt diplomet 29/8 1450, Bergen (»Forbindelse breff mellem Norige oc Danmarck«; trykt i DiplChrI. 30–32) som norsk; til tider kræves der åbenbart gode øjne til at skelne mellem de to sprog.

2) ad *M62,* foroven: »Kajakk er omtalt av Claudius Clavus, som på sin reise i Norge i begynnelsen av 1400-årene så både en kajakk – – og en umiak – – i katedralen i Nidaros.« KultLeksM.: Kajakk.

3) ad *M63:* Forskningen har jo for længst genkendt no. (Aasen) *Rossma(a)l, Rossmaar* »hvalros« i »*Rosmer* Havmand«.

4) *M64,* stk. 2: »[Grønlands-]verset regnes nu ikke mere for travesteret.« EDal. 346.

5) ad *M71,* slutn. af Anm.: Jf. DgF. III. 308; II. 263, note. (Et par af Svend Grundtvigs håndkantslag mod arme Landstad: DgF. I. 427a, II. 477, note 4).

Af *trykfejl* er kun observeret at *fremspirer M45* er blevet til »-sperer«, og at et *notetegn* er udfaldet efter »Gell(e)mand« *M67,* tekstlinie 4 (henvisende til l. 11).

M44ff. er reproduceret aldeles uden retouche.

Det snævre sigte med rapport-afsnittet om folkeviserne var jo at godtgøre eller sandsynliggøre at der ikke foreligger stof overleveret som har uafviseligt krav på at blive placeret i dansk middelalderlitteratur, altså at befri *Gld*O. for en *forpligtelse* til at medtage det (og i lyset heraf bør et og andet *forslag* til ordforklaring ses). – Af langt større almen interesse er selvsagt særstoffet, det arkaiske stof i adelsoverleveringens centrale lag (»kerneviserne«), og dermed selve denne overleverings genesis. Som bemærket M71 (hvor ordene »skønt længe modstræbende« bedes taget for fulde!) har jeg i en række tilfælde fundet, eller ment at finde, ord-gådernes løsning ved at konsultere Aasens *Norsk Ordbog* fra 1873, idet jeg efter behov inddrog erfaringer om datidens palæografiske og ortografiske usus i overvejelserne. Et par snese eksempler eller så indordnedes (i seddelkuverter) i »opslagssamlingerne«.

Dette ligger bag angivelser som »kuverten *?pantsersven*« M53 og 57. – I et hér ikke medtaget afsnit af M-rapporten kom jeg ind på DgF. II. 181: »Valravnen«, hvor »willen vallraffn« fløj »tiill *hilevas kille*« og »døpte iomfruen y *hileuas flodtt*« (kun i Jens Billes (gode) ms.). Udgiveren gætter på et oprindeligt *hellig-vands* eller *hellig-vads kilde*. Jeg foretrækker at identificere med Aasens *Heilevaag* »lægende Vædske, Lægedom« (Telemarken, efter Landstad), jf. Fritzner: *heilivágr* (og mhty. *heil(a)wac*).

Hvo forstår at der ved kong Valdemars hof nok så frejdig færdes en *hestetyv* (DgF. III. 97ff.: »Kong Valdemar og hans Søster«), endda dronningens broder? Men således siger alle opskrifter, bortset fra Karen Brahe (der emenderer for at fjerne absurditeten?). Lige efter »mildnes« infamien til *hestedreng*, og så øjner man en forklaring: glosen *mar-skalk*, sammenholdt med norsk *Ty* »tjener«, »tyende«.

Man kan undertiden føres overraskende vidt ad den her angivne vej. Tove-visen (DgF. III. 20ff.) aftrykker Svend Grundtvig med Ide Gjøe som A; man forestiller sig at omkvædets »perverterede« form i Karen Brahe (B) har været medbestemmende for tekstvalget. I stedet for nationalklenodiet: »Med råde / kong Volmer lover dem både« (er det for resten ikke lidt sært, noget for tørt i sjælen, det med at elske to »med overlæg«; og er *love* = »elske« ikke mere engelsk end gammeldansk?) har Karen Brahe if. udgaven: *Imen rade kong Wollemuor loffuer denom bude* som omkvæd ved strofe 1, med var.: *Men rade – – buode* ved sidste strofe (i B kun disse to forekomster – og A har hele 13

gange ligeledes *Men;* desuden 4 gange *bae* for *boe,* jf. *badde* Anna Krabbe). Karen Brahe er klart lectio difficilior, og A bærer, som det vil ses, spor af en tilsvarende ikke udglattet tekst. Ud fra Aasen: *Meinraad* »Rænker – –« fås en ordlyd: »*I menråde* (dativform) *kong V. lover* (dvs. giver sit minde til) *dem* (at) *bade«,* med foregribende hentydning til den centrale badstuescene (B, str. 24f.).

Man kan så, ud fra en læsning af teksten med nye glarøjne, videre fundere over om visen (i sin oprindelige form; noget kvæstet er den øjensynlig blevet) vil sige at kongen blev offer for rænker, eller at han selv var rænkefuld (måske snarest det sidste). – Og mange andre indholdsproblemer synes at rejse sig for viserne (jf. M64–67), ligesom fornyede vurderinger af håndskrifternes grad af oprindelighed kunne ønskes – med dyb respekt for lectio difficilior-begrebet!

– Måske bør jeg understrege at min tese ene gik ud på at udmønstre det man kalder folkeviserne, i deres nu kendte form, af *dansk* middelalder (jf. M69, stk. 3). Dette udelukker jo ikke at i hvert fald centrallaget er *middelalderligt.* Tværtimod. – Når man sådan sidder og fantaserer kan man komme til at tænke på at det man kalder Den poetiske Edda først og fremmest kendes fra ét ms. (CodReg.); dette ms.'s lakune er vist også en lige så stor lakune i selve vores edda-tekstkundskab. CodReg. indeholder lutter digte om guder og høje helte. Hvad om der har eksisteret (en) tilsvarende kollektion(er) af det man kalder kæmpe-, ridder- og trylleviser samt historiske viser? I så fald har dansk initiativ bjærget sagerne igennem, molesterede ganske vist, i forholdsvis tidlig tid; man sammenligne f. eks. med Draumkvædets skæbne.

Endnu ét: Efter ca. 1550 opstod der i danske adelige kredse en sand poesibogs-mani. Man skrabede viser til sig alle vegne fra. Det er for længst konstateret at dynger af DaViser.'s stof er oversat fra tysk (til tider nærmest overført eller kalkeret uden sproglige skrupler). Og ifølge det her udviklede altså også fra norsk. Principielt bør nutidsfilologen nok nøgternt betragte og behandle hele stoffet i adels-mss. på akkurat samme måde, hvad enten det kaldes »folkeviser« eller »renæssanceviser«: Et detailarbejde i sin tid med de talrige uselvfølgelige eller direkte udfordrende gloser i det fra tysk optagne stof syntes at vise at der i begge visekategorier forelå oversættelses- og skrive-/af-

skrifts-fejl i samme omfang og af samme art. – Det har ikke været gratis at man i Danmark har publiceret visestoffet efter genrer, og med betydelige tidsmellemrum, og ikke håndskrift for håndskrift.

– Det skulle glæde mig om det her fremførte inspirerer til videre overvejelser og drøftelser. Til en debat hvori jeg, alle omstændigheder taget i betragtning, ikke ser mig i stand til at deltage.

P.S. Erik Dal var også stemt for at medtage de par sider om *Kölner-verset* der bringes til sidst her (M159–160). Der er ikke meget skært kød på dét ben, det skal siges; men opsatsen skulle nærmest – ligesom en række andre detaljer rundt omkring i M-kapitlet – yderligere illustrere leksikografens forpligtelser også m. h. t. gennemtyggede gamle tekster.

– Man kan udlægge *Skåninge-verset:* »Det lov bør skåningernes »ærlige mænd« (de ypperste, i deres funktion som landsdelens repræsentanter) have: de er til dato aldrig gået ind på at godtage uret(færdige bestemmelser)«. Hermed bliver placeringen i et SkLAndrSun./SkKl.-ms. velmotiveret (»fore þy at rætæn uar af harþær før«).

Nov. 1972. *Kaj Bom*

5f) Og så: FOLKEVISERNE. Mens omstændighederne, derunder materialets forholdsvis beskedne omfang, efter mit skøn gjorde det både forsvarligt og mest hensigtsmæssigt foreløbig at lade spørgsmålet om folklorestoffets og det ældste salme-lags placering i GldO./ÆnydO. stå åbent, så gør det vældige og i mange henseender højvigtige folkevisestof krav på en stillingtagen allerede nu og her. De flg. mange sider er naturligvis kun et bidrag dertil, idet den bemærkning forudskikkes at begrebet "Folkeviser" tages ganske jævnt: = det ældre lag af tekster som vi læser dem i DgF.I-X, hovedsagelig gengivet efter mss. ca. 1550-1700. - Hvad der passer på dette stof vil formentlig også slå til for de såkaldte "Skæmteviser" og de relevante dele af DaViser; begge disse genrers stof er jo stort set overleveret i folkevisehåndskrifterne, uden tidsforskel.

Hvad der er sagt bl.a. side M37,øv. om den nødvendige orientering forud for indstregningen, gælder vel hundredefold mere ved folkeviserne. Af den vældige litteratur om viserne har jeg, til mit formål (se ndf.), kun udvalgt mig latterlig lidt, dikteret af hensyn til tiden: Foruden visse vise-indledninger og -kommentarer i DgF. har jeg især støttet mig til fremstillingerne i OFriis', Paasche's og Steffen's (bidrag til) litt.-hist. håndbøger, samt til Erik Dals oversigtsværk fra 1956: Nord. Folkeviseforskning. - Af tekster er ad hoc kun undersøgt de i fremstillingens løb nævnte, samt hvad de just anførte og enkelte andre værker bringer af belysende stof fra no. og sv.

Det står ganske klart at på så smalt et grundlag - og oven i købet uden at tage behørigt hensyn til de for de flg. betragtninger væsentlige arbejder af Recke, Liestøl og Ek (jf. bl.a. EDal.234ff.) - kan endegyldige og forpligten-

de resultater ikke vindes. Alligevel er det mit håb og min tro at man kommer det intrikate placeringsspørgsmål et godt skridt nærmere ved at undersøge nogle få tekst(stump)er af særlig betydning i denne henseende.

Man kan naturligvis sige med romerne: "Quod non est in actis, non est in factis" (hvad Salmonsen kalder "en formalistisk retsregel"!), et kriterium der jo er det dominerende her i gruppe 5-afsnittet. Men en sådan lineal-afgørelse pr. analogi og uden nærmere overvejelse vil vist føles noget hårdhændet. En sand skat af vitterlige old-ord ville derved komme til at glimre ved deres fraværelse. Og desuden kendes jo enkelte middelalderlige fragmenter.

If. håndbøgerne er visernes arnested Danmark (således også Steffen). De fremspører ca. år 1200 el. så, og står i flor i de følgende par århundreder, med en kun kvantitativt anselig efterblomstring indtil henimod nedskrivningstiden. I Danmark som i Sverige (men ikke i Norge) finder vi dem, opblandet med alskens anden (samtids-)poesi, i adelens visebøger, fra 1550'erne (Hjertebogen ældst) og frem gennem et par århundreder, akkompagneret af skillingstryk og med en (især: jysk) efterklang i almuens sang. Takket være Vedel får Danmark desuden tidligt en trykt visebog af betydeligt omfang.

Vi herhjemme, der er vokset op med SvGrundtvigs monumental-udgave, rummende talrige stykker poesi af høj karat, om end i regelen i en både sprogligt og indholdsmæssigt noget forvitret form, er vist vant til at betragte denne skat som et originalt dansk kultureje, af høj ælde for grundstammens vedkommende, som har sendt udløbere ud til det øvrige Norden.

Samtidig har vi vænnet os til at svælge momenter der ved en umiddelbar, ikke forudindtaget betragtning må kalde på eftertanke, ja skepsis: [1]Af hele denne skat har middelalderen ikke levnet os én ærlig vise (om fragmenter se Ekskurs lige ndf.); [2]Skønt visemassen skulle være al-dansk "old-arv" synes (det er vist alm. antaget; ej undersøgt ad

hoc) dens fremtrædende sprogpræg at være jysk, ligesom dens hoved-tilholdssted i 19å. er Jylland; [3] Den rummer et ikke ubetydeligt antal gloser som i dansk kun kendes fra denne genre (skønt de er betegnelser for ting el. begreber der nævnes i den bevarede middelalder-litt., men stedse under andre betegnelser): ulivssår, ungersvend, brand = "sværd-(klinge)", formen mår "mø", etc.; og man kan tilføje at [4] disse sær-gloser træffes i rimstilling - normalt da (el. altid?; det skulle ikke undre mig men jeg ved det ikke. Ingen mod-ekss. huskes; om "(hin) yske(-)svend" se DO.: ysk).

I lyset af disse ængstende momenter vinder de meget magre folkevise-levn fra middelalderen øget interesse. Er de, i deres sparsomhed, uforkastelige vidnesbyrd om en gld. viseskat, el. gør der sig særlige omstændigheder gældende ved dem alle? [nov. 1965: Hvis noget el. meget i den flg. ekskurs kan læses i folkevise-litteraturen, og med effekt også for sprogmanden, beder jeg om forladelse. Men intet deraf står at læse i de M44 nævnte håndbøger - der meget vel til sin tid kunne være blevet GldO.'s eneste/vigtigste rådgivere].

Ekskurs:

Om de (angivelig) middelalderlige - især: gammeldanske - vidnesbyrd om en folkevises/folkevisens eksistens.

Håndbøgerne anfører i alt 4 sådanne:

1) Under en detalje af et kalkmaleri i Floda kirke, Södermanland, læses dels: "burma" (og ikke mere), dels (under B.'s modstander): "hollager ¦ dans han wan ¦ siger af ¦ burma". Teksten har jeg afskrevet efter en tegning af hele udsmykningen fra 1869 der er gengivet f.eks. CSPet.Litt. 137; et udsnit i større målestok i Steffen's afsnit i Sv-LittHist.I.(1929), ved side 104. På dette måske noget skrøbelige grundlag skal de "uregelrette" staveformer (sådanne træffes også i andre indskrifter på hvælvingsdekorationen) ikke drøftes, og de er vel også irrelevante i denne sammen-

[ekskurs fortsat]
hæng; formelt kan sproget lige vel være sv. og no. (i en udenlandsk kunstners gengivelse??). - Dateringen hviler vel på stilen i billederne. DgF.II.654b angiver "omtrent ved Aar 1500"; DgF.IV.780b: "sidst i 15de Aarh." (hvorfra vel CSPet.: "1480-1500" ≠ Lukman i KultLeksM.: Holger Danske); Steffen (1929) mere vagt: "1400-talet". (Momentet ikke nærmere undersøgt; endnu ca. 1550 malede man bl.a. Holger Danske på væggen i Skævinge kirke i NSjæll.: Trap.[5] III.191).

Når man tager i betragtning at forb. vinde sejr af = "besejre", "overvinde" var gængs i datidens poesi og prosa, så kan man godt sige at teksten kun nøgternt, tørt udtrykker at A. besejrede B. For så vidt kunne forb. godt være et i almensproget formet og kurserende udtryk som en visedigter havde bemægtiget sig da han digtede sin vise. - Men man mærker sig at Floda er enig med alle 3 DgF.-opskrifter (I. 391ff.) om at have det gram. overflødige og dermed interessante han som vel har rytmiske og altså digteriske årsager. (Ellers kunne man sige at Holger Dansk stod helt parallelt med +) Burma[n] som "underskrift", og at "han wan .." var en selvstændig sætning). // +) nabo-billedets

Floda's vidnesbyrd rækker imidlertid ikke videre end til at indicere (for mig gerne: godtgøre) at en vise/visen om de to kombattanter har afsat spor i Sverige (Stockholmsregionen) skal vi sige: nogle årtier el. årsnese før reformationen (blandt motiverne er helgen-episoder).

2) I samme åndedræt kan nævnes det fra Marsk Stig-visernes (DgF.nr.145) version FG (ikke de øvrige) kendte omkvæd "Nu stander landet i våde" - som man plejer at citere det; F har imidlertid: "Nu +staar [1 gang: stander] landen i voffue", og G: "Nu stander +landen [1 gang: landet] +i wode [1 gang: uthi wade]." (jf. G, v9 & 10).

DgF.X.318a citeres samme omkvæd (efter Steenstrups "Vore Folkeviser", ∠ Weeke. - Anne Simonsen har nov. 1965 eftergået stederne) fra et ms., nu i NkS., skrevet ca. 1460 af Peder Madsen, præst i Ribe. Her står der - jævnsides nogle lat. opbyggelige bonmots - som "penneprøve" (dette mis-

[ekskurs fortsat (MStig)]
brugte ord!), og med ms.-hånden, hele3 gange: "fforthy stand landh j waadh", alle tre gange i nøjagtig samme ortografiske form, bortset fra 1 gang standh (jf. flg. ords -dh) for stand, og 1 gang waad. - Bortset fra 54v er der brugt rød"pynteskrift", altså fremhævelse.

FG-gruppen er (ligeledes) ene om at have den oplysning at de sammensvorne først red til Ribe [P. M.'s tjenestested]. Hvorfor dertil? Og hvorfor nævnes det 2 gange i F og G, både i 1. og 2. strofe, at "de lod dennem klæder skære"? Især G tyder på en anden, oprindeligere tekst der lader dem søge absolution el. lign. forud for bloddåden, jf. v2's 1. ord: "Saa (lod de dem klæder skære)"; dette saa bør, isoleret set, ligesom det i l.3 betyde: "derpå". Man kunne gætte på at F og G v1, l.4 oprindelig har haft f.eks.: "og lod dennem clercher skiere/skire" dvs. "rense" (no. skira).

Anm. Med min hang til at læse nærsynet, på udkig efter selv svage indicier, kan jeg ikke lade være med at bemærke stavemåden cleder (med c) i G, v1 og 2 (altså også i det for oprindeligt antagne cleder i v2; men smitte 1 ≶ 2 supponeres jo her) over for ellers overalt i G k- og ej c-: (kold-, -kierter, koning, kierre, og) klede v11. I ordet (ord som) "klerk" holder c- sig længere end i de rent hjemlige ord.

Ribe-ridtet kunne være historisk, og er i så fald vigtigt ved at indicere kleresiet i Ribe som sympatisører (fik voldsmændene endda tilladelse til munkeforklædningen?), og episoden derfor være bevaret i mindet i det Norge der blev de fredløses andet fædreland. - Hermed harmonerer det godt at G - som jeg ud fra mine forudsætninger vil give fortrinnet - kun anfører (dvs. kan anføre?) få navne: foruden Ribe kun "hand Ranild" (der tyede til Norge) og "hin unge hertug Knud" (en kongesøn med dette, typisk danske, navn nævnes ikke Biogr L.^{2}VI.371 i listen over Erik Klippings børn; Vedel retter i ms. til Erik) over for F's detail-viden: Ribe, Finderup, Marsti, Ranil J., Skanderborg, kong Erik. - Til gengæld har G præcise udtryk for handlingsgangen: (de ride dem til Ribe ..); så red de dennem op i landet, .. i den bondes gård, .. gik dem i laden ind, steddes dennem på den

[ekskurs fortsat (MStig)]

lo. - Sådan kunne de bærende træk af forløbet huskes hos folk der boede langt borte fra både handlingens skuepladser og en lokal tradition - men havde greb på at fortælle en spændende historie.

Når jeg drister mig til at bringe Norge ind i billedet, trukket ved hårene kan man sige, er det af to grunde. Dels oplyser Laur. Nielsen i Danm. middelald. Hss. (1937).95, at man kun fra dette ms. kender en vis legende om Olav den Hellige. Dels citeres i DgF.X fra ms.-"penneprøverne" en 2 gange forekommende gådefuld passus: "Hay ffre gudh giordh", resp.: "Hay free gudh giord" (desuden et "hay hay" som i egl. forstand kunne være penneprøve?). - Hvis man tør lægge mening i ovennævnte "sætning(er)" bør man vel sætte gudh = "deus", hvorved fås "gud gjorde" el. (med respekt for det -e-løse giord) "gud-gjort" ∽ nyda. "gudskabt" (der synes lånt fra norsk!); for gjor giver Aasen.222 i øvrigt overs.: "(fuld)moden", bl.a. om korn (jf. om fre ndf.). - Og i stedet for et: "Hej! Fred .." el. lign. kunne man tænke sig et ikke overleveret vn. (norsk) +hei(ð)-fræ "himmel-frø" dvs. manna (formen free passer jo godt hertil, men kun slet til fred "pax").

Oldisl. heiðr n. "skyfri luft" lever videre i no. dial. (Aasen.275b) Heid (også: Hei) = "himmel", "luft uden skyer"; i jysk (el. i nogen form for ældre el. nyere da.) har jeg ikke fundet ordet. Fræ (jo også jysk) har i no. også formen Fre (Aasen). - Til de p.t. bogførte vn. ssgr./aflednn. (Fritzner:) heiðr-bjart (veðr) = h.-ríkr, -skírr (bl.a. < Stjórn), (sb.) -viðri og (Aasen:) heid-blaa, -graa (jf. Aasens adjj. heid, hei(d)en og vb. hei(d)a, alt sigtende til høj, klar luft) kunne man så foreslå at føje et (poet.?) hei(d)fræ "manna", dannet i lighed med f.eks. panis coeli (Vulg.), Fritzner: himna-mjöl (& hifna-mjöl), -foeða, -brauð, FsvO.: himna-brødh, -fødha, ænyd. himmel(s)-brød, -korn samt -frø. Dette sidste, himmelfrø, tæller ikke direkte med, idet det kun kendes fra Kingo og sikkert er dannet af ham. Men det kunne være åndsbeslægtet med den her supponerede glose (en trang til med åndfulde udtryk at variere betegnelsen for dette ikke mindst i prædikener såre yndede

[ekskurs fortsat (MStig)]
begreb, symbolet på guds ord/hjælp i nød); og det "norske" behøver lige så lidt som Kingos at være et old-ord (som man derfor burde kende fra den gl. litteratur), idet dets bestanddele, som påvist, er kurante norske gloser og former. Man kunne tilføje at ordet er dannet med lykkelig hånd; i et sprog der ejer en særglose for netop den høje, klare himmel, har man haft mulighed for at forme et udtryk der understregede det mirakuløse (jf. vores: "som et lyn fra en klar himmel").

Man kan være skeptisk over for dette (også fordi teorien lader "hay hay" i stikken; naturligvis bliver det til sin tid nødvendigt at eftergå hele ms.). Men enten må man postulere at en klerk to gange enslydende i et ms. har skrevet nogle delvise utydes-ord, åbenbart i forbindelse med Guds navn, som eneste undtagelse(r) blandt en række lat. og nord. meningsbærende og klare ord - alle velegnede moralske opkradsere i en "Stella Clericorum" (LaurNiels.95), blandt hvilke også "Fordi stander .." pænt kan indføjes - eller man må a priori tilkende notitsen (notitserne) mening, i et el. andet sprog el. sproglag. Og et dansk hay fre(e) el. hay-fre(e) smelter vist ikke på tungen.

- Tilknytningen til Ribe er øjensynlig flersidig. Til det ovf. M47f. sagte kunne være tilføjet at mss. F og G (= Rentzel & Svaning II) begge hører til ripenseren Vedels håndskrifter (se DaViser.VI.205f., nrr.6 & 7). - Men sproglige forhold kunne synes at pege mod Norge. Til det just sagte kan føjes en bemærkning om formalia i ms.'s viseomkvæd.

Ms. er skrevet "med mange ligaturer" (LaurN.95) hvormed evt. tænkes på abbreviaturer. Måske afspejler dette forhold sig stedvis i marg.-noternes stand, giord(h), waadh (jf.? dog oldisl. vá, no. vaa = bl.a. "frygt");
men jeg vil dog ikke undlade at pege på den no. præs.-form stend (Aasen). Sætningen synes mig snarere at burde kaldes et til gld. tillempet norsk citat - hvis man da ikke ved at lede i norsk finder en præs.-form "stand" [nov. 65: jf. Seip.SprH.[1]327], hvor-

[ekskurs fortsat (MStig)]
ved "et til gld. tillempet" ganske bortfalder - end et sløseri (jf. den ovf. påviste ortogr. fasthed) el. en notits med ekss. på jysk apokope (hvorved stand ofres). - Tolkningen af notitsens landh som "landet", "riget", ikke "landsdelen(e)" el. "landene" (Norge havde i 1286 egen konge), støttes af udtryk i G som: "alt landit stander y vode" 9,4, "all Dannemarck stannder y wode" 10,4 (jf. 1,1 og 5,4). Men man har svært ved at tro på en brug i dansk endnu ved el. kort efter 1450 af ubest. form med bestemtheds-bet.; med vn. stiller det sig anderledes.

(Inspireret af en detalje i punkt 3 ndf. minder jeg, for overfuldstændigheds skyld, om at penneføreren hed Petrus Mathiæ; jf. M53f.).

Sluttelig kunne man om denne tekststump sige, at et hjertesuk: "Derfor er Danmark i våde (el.: frygt og bæven)" nok kunne tænkes at være til uden at forudsætte en vise med dette omkvæd, jf. det u. punkt 1 (side M47) om Floda sagte (≠ "hinc illæ lacrymæ"). Men Ribe-ms.'s fordi - over for det ellers kun kendte nu i FG - må dog vist nærmest tyde på afstamning fra et digt hvis bedrøvelige omkvæd det er, om end dette fordi jo er særdeles praktisk hvis sætningen skal bruges efter en revsers opregning af sognebørnenes og tidernes slethed.

[nov. 1965:] De foreg. bemærkninger om Marsk Stig FG blev i sin tid nedfældet ganske uprætentiøst, delvis "in legendo", efter at nr.3-undersøgelsen (se M52ff.) var foretaget. Det ville være hasarderet at bygge en egl. konklusion på dem; men man kan samle lidt sammen på det.

Passagen "Fordi stand .." i ms. er antagelig et regulært citat, nedslag af viseomkvædet. Men dets sproglige form er delvis uacceptabel (forkert) som dansk, og det står i ms. sammen med en nord. tekststump der for beg.'s vedkommende næppe kan være (gl.-)da. Begge "sætninger" - som er sikrede ved (fler)dobbelt forekomst af næsten fotografisk identitet - synes derimod utvungent at kunne forklares ud fra norsk. - Ms. indeholder særnorsk (og unikt) læsestof.

[ekskurs fortsat (MStig)]

Ms.'s ejer er knyttet til Ribe. Det foreliggende omkvæd kendes, tekstligt, desuden kun (med nu for fordi; og variationen vove/våde) fra Ribe-mss. F og G, og kun disse har den, for deres version åbenbart vigtige, indledende Ribe-episode. Samtidig er G - ene af alle viseopskrifterne - fattig på navne: 3 bringes, deraf det uomgængelige Ribe samt ét urigtigt; F kan mere i denne post, men har evt. øst af den øvrige (vise)tradition, idet G nok har prioriteten af de to.

Disse momenter kan bringes i samklang ved at man antager at G stammer fra en i geografisk (og dynastisk) henseende fjern region - hvor man "samlede på spændende historier" og havde sans for at fastholde kernen i en dramatisk episode og fremstille den i en digterisk stram form (den norrøne fortællekunst). - En anden forklaringsmulighed er at Petrus M. i Ribe traf G-formen. I så fald må man imidlertid "se stort på" omkvædets sprogform, og formentlig kaste "hayfre" for hundene; men de i DgF.X.318a citerede i alt 9 lat. og nord. tekstbidder (hvoraf 5 med forskellig tekst) giver i øvrigt alle god mening og synes tekstligt set velanbragte.

Under disse omstændigheder kan GldO. ikke være tvunget til at godtage de i de nord. passager forekommende dubia som sikre gld. sprogelementer, endsige til at acceptere som gld. hverken Marsk Stig-viserne i særdeleshed el. hele det lag af folkeviser i almindelighed som for nutidsøjne at se tager sig mest alderdommeligt ud. - I øvrigt bør dette punkt betragtes i reflekslyset af de to flg. punkter.

3) Ridder i Hjorteham. Kvantitativt hovedstykket inden for den middelald. fragmentgruppe. I betragtning af denne gamle opskrifts centrale stilling har jeg ved undersøgelsen af den bedt frk. Simonsen fremskaffe noget af det materiale som tekst- og forskningssituationen næsten råber på. For hvis dén "falder" som utvivlsomt gld. så er vi kommet et langt skridt frem mod det forhåbede resultat: med rette, med god samvittighed at lade folkevisestoffet ligge urørt under redaktionen af GldO.

[ekskurs fortsat (RHjort)]
Fremstillingen ndf. kan sammenlignes (og delvis suppleres, spec. for de ænyd. teksters vedkommende) med indholdet af kuverten ?pantser-sven i GldOpsl.

Visen er trykt, med typografisk honnør, som nr. 67 i DgF.II.220. Fundstedet er "Haandskrift fra omtrent 1450, i Linköpings Bibliothek". I noterne s. 226a siger Grundtvig at tekstens placering som A er sket "ikke paa Grund af noget indre Fortrin" men takket være dens ælde. "Haandskriftet, hvori det ligesom ved en Fejltagelse er indkommet .. optages ellers helt af prosaiske Stykker af gudeligt Indhold. Dets første Halvdel er norsk, den anden svensk; men midt inde i det, paa Bagsiden af Bl. 55, staar da dette Stykke af en dansk Folkevise. Det følgende Blad .. er desværre udrevet."

I tekst-tillægget DgF.X.76a oplyser Grüner Nielsen at ms. "er et theologisk Blandingshaandskrift fra o. 1450. Oven over Visen staar med samme Skrift: Iek Matth Nielss; højere oppe med samme Skrift, Dedit Mathias Nicolay in Byørnætweth (ɔ: Bjernedegaard ved Sorø Kloster). Opskriften er vel altsaa fra Sorø-Egnen."

Dette Linköping-ms. har jeg ikke set. Og det fremgår ikke af Grüner N.'s bemærkninger (der er citeret in extenso ovf. bortset fra beg.) om han har haft det for sig (el. om han har udbedt sig oplysninger deroppefra); man skulle snarest tro på autopsi - hvad der ville have interesse vedrørende det ndf. M55 drøftede hodigsos-ord - men tør ikke gå ud fra det. Jf. ErikDal.302: "Det kunne være morsomt at se L.-texten i facsimile, men håndskriftets tilstand siges at umuliggøre reproduktion".

Men også som tingene ligger for en boglæsers blik må man kunne komme videre. Jeg har intetsteds fundet nogen oplysning om ad hvilke veje SvGrundtvig er kommet under vejr med opskriften; men hvis den står med rette i DgF. så må det være fordi man opfatter sproget som utvivlsomt dansk.

Thi at sætte et Byørnætweth lig Bjernede må være umuligt, selv om man ville tage RoskBJb. ca. 1370 Byernwithæ som lødigt etym. alternativ til den ældste form Byærnøftæ

[ekskurs fortsat (RHjort)]
1287 (NudaO.[3]). Grüner N. må have nøjet sig med en vis lighed, evt. parret med at han intet dansk Bjørn(e)tved fandt. - Ved et gennemsyn af Rep.'s regg. & moderne navne-regg. af forskellig art fandt heller ikke jeg noget dansk, el. svensk, Bjørntved (Bje-/Bjæ-); derimod ét norsk: Bjørntvedt ved Skien ("Det gamle Skiens Historie staar i nøje Forbindelse med .. Glim sø (Gjemsø) Klosters (se Gimsø kl.)" Salm.[2]: Skien). Og KultLeksM.I.559(Seips artikel om Birgittinernorsk; af flersidig interesse ad hoc; nævner som "birgittinsk" eks. bl.a. pron.-formen jek, jf. M53m.) omtales en jærtegnspostil, nu i Linköpings stiftsbibliotek, men stammende fra "Solum ved Skien". - Der synes altså at gå en vej for arkivalier fra Skien-egnen (klosterets bogsamling?; spørgsmålet ej søgt oplyst) til Linköping.

Nået så langt bad jeg Anne Simonsen om at se i regg. til DiplNorv. efter en Matthias (Mat(te)s; virker på mig ikke som noget gængs no. navn) Nielβ/Nicolai. Hun fandt i alle 19 bind påfaldende få forekomster, og de synes at tilhøre kun to personer: [1]en "lagrettisman" M.N. fungerer som brevvidne i netop Skien 22/9 1481, 26/3 1490, 5/8 1503, 24/9 1509 og 13/9 1516; i det nærliggende Tønsberg udstedes brev 28/6 1533 hvori nævnes "Karin, Mattes Nielssons effterleuerske". - Med denne sidstnævnte oplysning skulle vi kunne se bort fra [2]den M.N., "lagmand i Vigen", der nævnes 23/10 1544, 19/5 1545, 5/7 1546, dvs. han må være en anden person. - Flere Mads Nielsen'er forekommer if. Anne S. altså ikke i det ganske Norge, såvidt DNorv. kan oplyse.

Mon ikke nr.1 er "vores" mand? Selv om teksterne i DiplNorv. ikke skriver ham (men heller ikke nogen anden, if. frk. Simonsens eftersyn) til B. der kun nævnes 14/5 1542 og 7/3 1543, for øvrigt (af Udgg.) som "B. gard", svarende til notitsens "in B." Bjørntvedt ligger if. DiplNorv. i E(i)danger hd., mellem Skien og Porsgrund.

Man kunne gætte at M.N. på sine gamle dage (er flyttet ind i B. og) har skænket sin virke-bys kloster en from gave; donator-notitsen er nok skrevet af ham ("Jek M.N." er med samme hånd som "Dedit ..") og ikke af modtagerne.

[ekskurs fortsat (RHjort)]
Herefter synes ms. som bogværk betragtet at være en ren norsk (el. sv.-no.) affære. Omstændighederne kalder i høj grad på en ms.-undersøgelse: Er de to dele (M53) pagineret under ét og i gl. tid, el. er det (mon ikke) et senere sammenbundet blandings-ms., således at stroferne afslutter den norske, forreste del? Er dateringen af ms. - det er jo dét og ikke visen der dateres M53 - korrekt? Men hvor gammel er så monstro vise-hånden? - Af Grundtvigs oplysninger fremgår det ikke (klart) om vise-hånd er = no. hånd (men sådan er det nok ikke).

Tilbage står så den mulighed at Mads N. er dansker (jf. M51 - et træk som jeg dog ikke kan tillægge nogen betydning) el. dog, qva visens nedskriver, en repræsentant for dansk kultur. - Men ifølge det ovf. udviklede (M54) skulle nedskriften nærmest sættes til beg. af 16å. dvs. miste adgang til GldO., i hvert fald krav på at blive udnyttet der.

Vender vi os til sprogformen - hvor vi altså kun har Grundtvigs læsning af et medtaget ms. at bygge på (M53; Grüner N. meddeler ikke én rettelse til aftrykket) - springer formen hodigsos-ord "hådings-ord" straks i øjnene. At det er en fejl for hodings-ord, som varr. da også har (D dog afvig. tekst), må være evident. Ordet er alm. i viserne - endnu Aasen anfører det: "haaings-or" -, og hodigsos- kan ikke engang være en verbal fejltolkning med en el. anden "inddigtet" bet.; et skrevet hodīghes el. lign. kunne ligge bag. Men det er umetodisk at forestille sig at skriveren havde hådingsord i tankerne, som et velkendt ord, og kom til at skrive sådan noget tøv. Vi må have en afskrift for os.

I samme retning peger, mere el. mindre (jf. især de ænyd. varr., inkl. F i bd. X): jomfrwer i (allerøverst på DgF.-siden) for: jomfrwen (således neden under v1, og = B-F). I v2 & v5 optræder, vistnok for eneste gang i de nord. sprog + tysk, ridderens"pan(t)szer-swene"; passende for en ridder med tilknytning til (det store) hårvildt ville være "pant(t)e(r)-s." = DO.'s Pand-svend. I v6 rimer få (vb.) på

[ekskurs fortsat (RHjort)]
vb. få!; da få (1) er gentagelse/ekko af få i vv. 1 & 5 bør man anfægte få (2) (i D, v5, med i øvrigt afvig. tekstafsnit, finder man evt. det rette, som levn: naae). I v7 er det umulige ham (her vel, modsat "hodigsos-", med metodisk, associerende galskab) nok fejl for horn (først de systematiske zoologer har frakendt hjorte "horn"), jf. B, v12 ≠ D,v7: "tacher af røden guld", samt A's eget "thet annith" (ntr.) v7,2.

I samme linie finder vi "hodigsos-"'s værdige sidestykke: "[hornet] wor aff hwdit sølff". Udg. forsynder sig, endda uden lysende resultat, mod lectio diff.-reglen ved at rette til: hwidit der skal gøre tjeneste som "hvidt". Mere indfølende at tænke sig h (hvis altså ms. har h!) for det grafisk nærliggende b, i forb. med et velafhjemlet falsk -d- (jf. da. † red(e)boden, sv. redobogen), dvs. buit (bwdit); jf. Kalkar.0.I.236a: "sølff hyn bone" ∠ Rimkr., og sv. (den ndf. u. "Grønlandsverset" nævnte folkevise) "boda sølf" DgF.III.790a.

Et blik på det lige ovf. sammenstillede mat. vil vise at de fleste fejl kan bero (beror) på banale læsefejl ud fra tidens skrift: ri/n, o/e/a, rn/m, b/h. Resten er selvopgivelse (hodigsos-, hwdit), el. "menings"indtolkning? (pantzer-).

I sagens interesse skal endelig - ikke uden smålighed! - peges på sproglige enkeltheder som ventelig bør inddrages i overvejelserne hvis disse tager retning ad (svensk eller) norsk til: I v4,3 kunne man med A's "henne folgher hiem" (vb. har for resten u/o-former i fsv. og hos Aasen) tænke på (gl.)no. heimanfylgja "medgift", "udstyr", hvorved pigens afslag ville få et til stilen passende anstrøg af djærvt lune (så bliver det hverken den triumferende forfører el. folkesnakken der sigtes til; jf. på en måde Festskr-LisJac.48f.). V1ff.: adj. stol(d)z: jf. FsvO. stolz og (især) Fritzner: stolz. V1,4: "fager talen". V2: "han will alth haffue idhert taall" (jf. f.eks. Fritzner.I.678a,15: "sá vill fund þínn hafa"). V6: "met fager ordhen". I v7 "spiller" den omskabte hjort så "frydefuld"; hertil passer

[ekskurs fortsat (RHjort)]
Aasens oversættelse af adj.: ".. livlig" smukt. - For øvrigt kan det siges at A frembyder meget store ligheder med, om end også ikke ubetydelige forskelle fra, Bff. - Omkvædets "Drømt haver mig om .." over for alle de øvriges (B-F's) ".. svenden .." er ved sin intimitet klart det bedste; intet taler for at nedvurdere A hverken poetisk el. sprogligt (når altså bortses fra gennemskuelige traderingsfejl). - Om indicier for norsk i B-F kan ses seddel 18 i GldOpsl.: ?pantser-sven.

Til bunds har undersøgelsen ikke kunnet føres (ms.-granskning; alsidigt seddel-mat.). Men det synes mig at vil nogen med den tidligere forskning (som den ses resumeret i håndbøgerne) fastholde at A er gld. fra ca. 1450, så må vedkommende have bevisbyrden.

Det her fremlagte indicerer et ms., givende husly også til A, som tilhører nordskand. kultur i alle henseender. Fremstillingen, teksten i litt. forstand er god og ortografien regelmæssig (se f.eks. seddel 15-17 i kuvert: ?pantser-sven om at v3 jomfrw-seth "må" være = (-)sæt og ikke -sæd). Forvanskninger påtræffes, men øjensynlig af en sådan art at de, i en del og deriblandt vigtige tilfælde, snarest må henføres til en person der ikke var fortrolig med visen(s sprogform) og indlevet i genren. - En "nem" (men dubiøs) forklaring kunne gå ud på at det var en dansker (af danskere født) el. evt. en svensker (jf. Mads!) der af interesse for visen havde ført den i pennen efter bedste evne.

Men indtil nærmere og bedre måtte foreligge kan heller ikke Ridder i Hjorteham forpligte GldO. - Man kan godt tænke sig at skrivende folk i Syd-Norge kunne have et skriftsprog som det vi ser afspejlet i (afskriften) A.

4) "Grønlandsverset". - Om denne i sandhed særprægede tekst, både i form, indhold og overlevering, skal jeg prøve at fatte mig i korthed for visse zoners vedkommende, idet jeg kan henvise til kuverterne (A & B): ?grøneland, ?sb., i GldOpsl., hvad en del detaljer angår.

[ekskurs fortsat (Grønl)]

Som tekstgrundlag har jeg ene og alene benyttet hvad Grüner N. giver i DgF.X.15f.; desuden har jeg kigget i CSPet.LittH. og hos OFriis.

En minutiøs gennemgang af de talrige varr. som DgF. bringer, har overbevist mig om at det (< Bjørnbos & CSPet.'s arbejde) foretrukne tekstgrundlag: a+b, trods dets relativt sene placering i traderingen, i det væsentlige er det bedste, idet de mange, til dels himmelråbende, fjolle-varianter i regelen kan forklares (hvis man vil berolige sig, og det er jo dét som det kommer an på) som banale fejltyper. Den lille rest synes ikke at indeholde noget der fortjener navn af egentlige lectiones difficiliores; f.eks. har man måske lov til at udlede samtlige "varr." til vb. heyde: ceu/ceum, crui/trui, criū/crium, trin af et (over 2 linier delt?) fejlplaceret: "(promon)torium".

Omkvædet var for svært. Det har jeg ladet ligge, da det i denne sammenhæng ikke kan gøre hverken fra eller til; dets lighed med det fra den egl. viseoverlevering kendte er jo til at tage og føle på.

Med en smule retouche ud fra overleveringen og varr. til et par steder afskriver jeg strofen:

1 Ther boer eeyn(t)h manh ij[+)] eyn gronelandz aa
2 ooc spieldehbedh mundhe hanyd heyde
3 meer haw(r) han aff nidefildh
4 een hanh [+]hawer flesk hyrch/hic/[1var.:]hit fleyde/feder.

// [+)]secundum/2m ab; vy/y(h)i/yc/ygi/[2varr.:]ghi/[2v.:]ÿ varr.

Som just nævnt er hovedmassen af de varierende former blot ekss. på velkendte fejltyper i tiden - visse fejltyper synes at være begrænsede til el. dog at florere særlig inden for visse ms.-grupper -: m/n(n)/u; c/t; o/e; f/h. Desuden må man (jf. DgF.'s var.-app. passim) regne med at forkortelser ikke var sjældne (pladsforholdene på kortet var jo knebne), og at snart sagt ethvert ord kunne ende på -h. Det sidste træk kan støttes med gld. former som breffh, (præp.) affh; men måske er det et skilletegn som i trade-

[ekskurs: Grønl (tekst: M58)]
ringens løb er blevet fejlopfattet som et bogstav (jf. de talrige -s'er i GldBib. der synes at være oprind. skillestreger: /). Disse -h'er synes ved fejlagtig orddeling til tider at være gået fra slutstilling til initialstilling i flg. ord.

Idet vi erindrer os at teksten alm.-vis går for at være pærefynsk, fra ca. 1425, kan flg. enkeltheder udtages til formel drøftelse:

1.1: ij er og bliver jo dubiøst. Men a͡+b͡'s secundum/2m (styret af "promontorium") synes at være en "højklasset" misforståelse af et ij/yi/(yhi?) som ville passe kønt med varr. (selv om et vꝫ dvs. veth kunne være ophav til c͡'s vy). // gronelandz er også usikkert overleveret (se DgF.X). Et gromen- synes at være den eneste virkelige konkurrent til det grone- som mange varr. har; det øvrige i apparatet kan (bort)forklares ud fra antagelse af falsk orddeling, u for n, overset nasalstreg og sligt.

1.2: spieldehbedh a͡ b͡; varr.'s spichbod' (om -bod(e) se DgF.X.16a) kan være af spiel-b. // Over for hanyd (a͡b͡; han varr.) står i 1.3: han (a͡b͡; varr. dertil synes rettelig at høre (ved overleveringsfejl) til hawer: et "meerh auer") og i 1.4: hanh a͡b͡ etc. etc. (hair c͡h vel < han). Indre forhold svækker altså tiltroen til hanyd's autenticitet. At formen, i sig selv, skulle være "Forløber for det nyfynske hai" (DgF.X.15b, vel < MKrist.?) er det i hvert fald for en københavner svært umiddelbart at se - dvs. nu går det op for mig at man nok har opfattet formen som enstavet, altså regnet såvel y (= [i]) som d for (dobbelt)markering af mouilleret n. Men hertil er at sige at en sådan skrivemåde vistnok ville være uden lige, idet samtlige (øvrige) ekss. i GldGr.II.207 har i-tegnet stillet foran konsonanten: heyl "held" (HrMich.), eeynh (Clavus; nævnt i GldGr.), faille "falde" ofl. (ÆdaSk.). I betragtning af dette og af tekstens egne mod-ekss. ville jeg absolut foretrække en grafisk forklaring: < hān̄d (med "luksus-nasalstreg") el. lign. Om hanformer med finalt d se f.eks. GldGr.§567,1,a; c͡'s daff for aff (mss.) forudsætter evt. et hand aff. -

[ekskurs: Grønl (tekst: M58)]

1.3: nidefildh: dubiøst. Forskningen har fundet frem til (DgF.X.15b) at vi har fejl for: uide-sildh "(det) hvide sølv", en for så vidt tiltalende konjektur der jo kan ophjælpes hvis man, ud fra det ovf. påpegede om -h/h-, med god samvittighed tilføjer det h forrest som næppe kan undværes. - Alligevel er jeg lidt skeptisk. Selv om "sølv" har en fylde af former i gld. & fsv. synes en form med -ld(h) enestående, hvad der ikke kan undre. Måske var det oprind. "røde guldh": g fejllæst som "lavt" f, og et u som ii (fordobling af vokaltegn ses i flere tilfælde, også ved kort vokal: eeynh, ooc, een). Ved denne gisning fås en banal vending (hvor guld så må trække røde noget ublidt med sig), og ld reddes hvad jeg må lægge megen vægt på (guld med uoprind. d haves jo tidligt). - Varr. er (som også andetsteds) kun halve: nite/nice. - Også andre muligheder foreligger; men kvintessensen skulle være at man er berettiget til at antage et seriøst (og i genren/sproget banalt) udtryk for "rigdom(me)", "kostbarheder" (og bør vrage "lusepelsen").

1.3-4: Tekstmaterialet (delvis inkl. ab) viser forvirring m.h.t. "haver"(1-2) og "han"(1-2). Man kan formode, om man vil (de løbske -h/h-'er!), at det ene el. begge haver står for et ældre auer (af ēghe; Aasen har et auer u. eiga); og denne/disse verbalform(er) har kunnet sammenblandes med et āner/(ved fejl:)auer, dvs. pron. (sg. el. pl.) anner, en pendant til andra i den værdifulde svenske version (DgF.III. 790a) - som da også foretrækkes DgF.X.16a. Med forskelligt tekstligt medhold turde man således skitsere en tekst: "mer' .. / end anden/andre har/ejer flæsk ..". (Om plur. af pron. ctr. -r i vb. jf. lige ndf.).

1.4: ab's hyrch kan udledes af et hynth (men i så fald har alle varr. tabt en nasalstreg), el. - i pagt med varr.'s totalbillede -: hyith (om +yi se ad ij M59) el. lign., dvs. hyrch volder ikke egl. ængstelse, lader ikke ane en oprind. tekst med afvig. ordlyd. // feyde (adj. best.f.) er (forskningens) konjektur. Formen forener pænt ab's fleyde (< ffeyde?; med fl- efter foreg. flesk?) med de 7 varr.'s feder; og dette feder (seder i) synes at vise at et finalt -r ikke

[ekskurs: Grønl (tekst: M58)]
er mur- og nagelfast gods ved vurderingen af teksten, jf. om (h)awer efter et evt. anner plur. lige ovf.

Tilbage står i denne detail-drøftelse endnu et træk i sprogpræget: Diftongerne. Her har man jo fundet den smukkeste overensstemmelse mellem det sproglige udtryk og Clavi hjemstavn: Sallinge på Fyn (om end den pågældende dialektgrænses forløb i nutiden driller lidt: KortFolkm. nr.32).

Materialet er: eeynh, eyn, heyde, feyde. I alle tilfælde regelret svarende til gld. ē, vn. ei. - Om det eneste mod-eks. meer se ndf.

Situationen omkring teksten må imidlertid give anledning til betænkeligheder. GldGr.I.[2]364,ned. kan fra hele det vestensundske Danmark som gld. ekss. på nydiftonger i ord med gld. ē kun anføre [a)]Clavi ekss. (÷ eeynh), [b)]stedn. Heyselballe, i et Ribe bispestol-brev af 1492(Rep. nr.7259(ikke: 5259)). - Med god grund, synes det mig, tager Br-N. - også her - forbehold m.h.t. vurderingen af disse former. Medmindre fynske diplomer skulle ændre billedet (det jeg har set af sådanne fra 15å. gør det ikke, såvidt erindres), så må man sige at en sådan dialekttro skrivebrug savnede enhver støtte i dansk usus. "Lapse sig" med fionismer havde unægtelig ingen zweck syd for Alperne, og man kan meget dårligt tænke sig at en europæisk lærd ikke var bedre til at skrive sit modersmål end at han kunne komme til, ene af alle vi kender i tiden, at træde så påfaldende ved siden af al skrivebrug.

- End om (også) denne strofe var norsk? Så ville meget falde i lave. Alle diftong-eksemplerne bliver simpelt hen genuint norske; Seip i KultLeksM.I.559a, ned. nævner blandt de norske "målmerker" der hævder deres plads i for øvrigt lidet norskprægede birgittinske skrifter, just ekss. på ord med bevaret ei; og Seip.SprH.[1]253 giver ekss. på gl.-no. mæri, mera (& fleri), hvorefter Clavi meer skulle kunne være i orden inden for helhedsbilledet. - Om formen man (siden 14å.) se smst.312. // I omkvædet: "nordhum" alle mss.

- En fynbo der skriver på norsk! If. CSPet.LittH.93 er

[ekskurs: Grønl (tekst: M58)]
Clavus født 1388; "ellers vides intet om ham før han i 1420erne dukker op i Italien." CSPet. anfører i BiogrL.[2] detaljer der taler for at Cl. selv har besøgt Grønland - og i så fald, indskyder jeg, da rimeligvis med et el. andet højnordisk sted som udgangs- el. mellemlandingspunkt (el. traf han etsteds i Nordskandinavien sin grønlandske hjemmelsmand?) -; i hvert fald ved han facts om øen. For hans berøring med islandsk (el. norsk?) kultur borger at han på sit Islands-kort anførte runenavne som stedbetegnelser. (Hans p.t. utolkede remse-ord på Norges- og Gotlandskortet har jeg ikke set).

Med denne mulighed for øje: at strofen tilhører norsk kultur (i beg. af 15å.) og er nedskrevet på hvad man måske turde kalde et rigs-(syd)norsk i svøb (er der én unorsk form i hele strofen?), skal bl.a. de ovf. side 59-61 nævnte momenter drøftes.

l.1: If. Aasen kalder man i SNorge dét å som nordpå hedder elv. // Idet det (indirekte) overleverede ij respekteres bliver manh en å-mand, en vand-vætte (jf. lige ndf.). // gronelandz må jo være det der har inspireret Clavus til at knytte strofen til den arktiske ø, - som navne-pioner, ikke egl. som charlatan; der er intet i omstændighederne der utvungent leder tanken hen på sand mystifikation el. på parodi (senere tiders astronomer har på lign. vis overført sublunariske navne til Månen og Mars). - Men med rette? Stedfæstelsen "en å i Grønland" bliver så meget vag igen, i betragtning af øens storhed også hos Clavus. - Omkring Skien (!) ligger landskabet Grenland (Sal.[2]X.102a) el. (se Fritzner.I.655a) Groenland (el. Gre-/Græ-/Grø-land, i Dipl-Norv.).

Om man i bet. "vætte" (ovf.) kunne tilføjes no. (Aasen. 291b) Hin Mannen = "Fanden" (jf. da. den mand: DO. Mand bet.12) og Fritzner u. maðr. - Fra Stadil beretter JensKamp. Da.Folkeminder.(1877).19: Naar i lang Tid intet Skib var strandet, og Havmanden saaledes ikke havde faaet sit Offer, gik han op paa Landjorden og kastede sin Krog i Køerne .. [Engang kommer han til kort, og må omsider i bondens stue

[ekskurs: Grønl (tekst: M58)]
hente sin krog, hvorved han siger:] "Røntre te (ko-)Kaavvel, Mand et' ku drej' (dvs. drage); Mand haar mest manne gue Mol sien!" (Han siger det "i sit Havmandsmaal", dvs. ubehjælpsomt, som eneboeren kommer til at tale). - I German Gladensvend spørger "den vilde ravn" dronningen hvad hun vil give den "mand" som kan skaffe bør. - I "Angelfyr & Helmer Kamp", hvortil vores strofe må høre, sammenligne man "din far er en trold" A,v11 og B,v10. Jf. også M67,anm.1.

1.2: Spjeldebod(e) (-bedh) er if. DgF.X et særsvensk navn, velbevidnet. Om det også var norsk er mig ubekendt; men selv om så ikke er, kan det moment alene ikke flytte strofen til Sverige.

Anm. Mens jeg har det i hovedet skriver jeg lige ned at et Spieldebodh synes at kunne forklares ud fra norsk. Aasen.73a har som bet. 5 af sb. (fem.) bot: "plet", "flæk" .. "Hertil adskillige Navne paa plettede Dyr, især Køer, som Graabot, Vidbot. Jf. Fribot, Vingebot, Svanebot (Landstad ..)." - Flere sæl-arter navngives efter farvetegningen: spraglet, spættet sæl. Den mandsstore (og jo menneske-lignende) spættede sæl er på oversiden ".. sortegraa med et Netværk af gullige Tegninger ..; .. marmoreret" (Sal.^{2}XXII.953 & 954); en forb. med vn. speld/spjald, da. spjæld "tavl(e)" etc. kunne tænkes. I så fald et noa-navn (jf. Feilb.IV: Lars) til fiskerens fjende nr.1 - der i overtroen desuden optræder som genfærdet af den druknede: Feilb.III u. sælhund; "im volksglauben gelten seehunde als die seelen ertrunkener oder als elbische wesen .." Grimm.Wb.

1.3: Rigdommen kan i første række skyldes ofringer; jf. ovf. (I Germ. Gl. tilbyder dronningen "ravnen" guld og sølv i ubegrænsede mængder).

1.4: Hvis man tager anstød af "det fede flæsk" er det nok fordi vi nutidsmennesker litterært-æstetisk set har tillagt os en æterisk smag i tidens løb. Ligesom Tove i badstuen ligner "en stegt gås", med et virkelighedsnært billede, således angives her et kosteligt liggendefæ, familiens vinterforråd: det nedsaltede flæsk ("flæsk hi(n)t fede" er

[ekskurs fortsat (Grønl)]
vel blot epitheton ornans, ≠ "brasen den brede", etc.). - Sprogligt kan jævnføres DO. Salt 486,60ff. og Vibe 1296,52 ff. - For øvrigt er pron.-formen hit lige godt norsk og fynsk.

Omsider er den sprogligt-reale drøftelse ført til ende. Men endnu nogle ord om handling og motiv-elementer, til bestyrkelse af at strofen hos Clavus i alle henseender bør tages som et seriøst og, efter omstændighederne, hæderligt overleveret stykke.

Er det 1. strofe af et længere kvad, el. er strofen alt hvad der var? (I sidste tilfælde måtte vurderingen, metodisk set, blive behæftet med (større) tvivl).

Det er for længst iagttaget at Clavi vers er i familie med (strofe 1 af) DgF.nr.19: "Angelfyr og Helmer Kamp". Visen kan opfattes som en dybt tragisk demonstration af temaet: "Forbindelse, parring mellem vætter og mennesker er mulig, men fører til fordærv og undergang (for vætterne)". Vætterne er overmægtige, men ikke almægtige. Vil de assimilere sig med menneskene, dem de er så langt stærkere end, da knuses de. Naturen har draget grænsen.

Af DgF.-overleveringen fremdrager jeg nogle træk, uden at tage hensyn til navne- og slægtskabs-forvirringen i det overleverede, hvorom kan ses i Udg.'s indledning og tillæg i flg. bind. Angelfyrs og Helmer Kamps far hedder Offue, Alff, Ulff. Hvad om Alf var = alf som appellativ, og - på godt gl.-nord., længst vel bibeholdt i vn. - brugt i ubest. f.? Han bor i Uthiss-kier (A), Od(d)erskier (BC); jf.? Fritzner: út-sker, - og er"rig og bold/kåd" (en udvanding fra Clavus til det vise-banale: "en mægtig person"?).

v1,l.4 har den trods sin gråhed måske dog bemærkelsesværdige linie: "dennem [dvs. sine to sønner] lader han kæmper kalde" A (jf., lidt ringere?, B: "de lader dem kæmper kalde"). - I handlingen optræder sønnerne uden følge; en mulig tolkning: "han kalder kæmper (en "hird") til dem" må af denne "handlingsøkonomiske" og af andre grunde bortfalde. Jeg turde oversætte: "Han kalder dem mennesker" (idet deres

[ekskurs fortsat (Angelf)]
status som sådanne eo ipso må gøre dem til "kæmper" og ikke til f.eks. bønder el. fiskere). - I Hervararsaga (DgF.I. 251,øv.) hedder det: "Arngrim [dvs. Alfs dobbeltgænger] hed en kæmpe af jætteslægt, men dog også af kongeæt". I visens v11 forkaster prinsessen Angelfyr fordi han er "halv en trold" (A; B,v10: "så led en trold"). Det ser ud som om farens stræben for at skaffe sønnerne menneskevæsen lykkes for den yngstes vedkommende [nov. 1965: jf. EDal.369f.] (alm. eventyr-motiv: far hænger ved yngste søn): Han omtales stedse og altid som "Helmer Kamp", broderen A. aldrig med noget navnetillæg (og da Helmer falder i tvekampen for den ældre broders hånd kan det ikke være hans sejrsælhed tilnavnet angiver).

Helmer er konsekvent i sin stræben mod menneskevilkår: Han vil ægte en menneskepige, kongens datter af Opsell (Opsal B-C). Åbenbart i nid og ond trods siger så "svartalfen" Angelfyr (A,v3): "Ikke skal du i aften / vinde den skønne mø" - et lavt motiv til medbejlen; det troldske sind bemestrer ham. Helmer frir høvisk: Konge, "vid mig ansvar god" (A,v6), Angelfyr optræder som en gangster: "Konge, du give(r) mig datter din, / og røm selver af dine land" (v7). - I den påfølgende tvekamp såres Helmer til døde; faren er synsk (som en vætte er; hans vætte-status oplyses ikke direkte i A-B,v1(-2)), og sprænger på hesteryg til "Opsal". Det er her værd at mærke sig at de overnaturlige nok har overnaturlige evner og kræfter, men at de nærmere tænkes som super-mennesker end som væsener for hvem bogstavelig talt alt er muligt. Hele sceneriet, og skildringen, tyder bestemt på at faren rider over stok og sten, langt hurtigere end det er noget menneske beskåret, men absolut ikke at han rider over et hav; og han følger øjensynlig sønnernes spor. Dette træk forliges med Grenland, men ikke med den arktiske ø.

I ubændig vrede og fortvivlelse over at "Kain" har dræbt "Abel" hugger faren derefter Angelfyr, brodermorderen, ned; Alf havde "sønner to", og nu er altså, ved drab inden for slægtens egne medlemmer, ætten dømt til undergang med hans egen død i tidens fylde. - Moren nævnes ikke; hun "må" næsten have tilhørt "mannheimr".

[ekskurs fortsat]

- Intet synes mig at tyde på at Clavi strofe på noget punkt skejer ud i forhold til den af os kendte tragiske vise. Den er blot oprindeligere, i diktion - og måske også i lokalisering.

Anm.1. Til belysning af opfattelsen af den dæmoniske tragik i foregående vise bukker jeg under for fristelsen til at lade en bemærkning falde - ikke ganske uden sproglig bihensigt! - om DgF.nr.33(II.1ff.): den såkaldte Germand Gladensvend-vise.

Som vi i dag kender denne vise sættes handlingen i gang af et grusomt spil af den blinde skæbne: Just som kongen og "danske dronning" sejler i deres rette ærinde kommer en "vild ravn" (valravn??) flyvende netop til dette sagesløse pars skib, hindrer dem bør og kræver sin blodige told. En meningsløshed.

Men lad os se på navnet Gladensvend. Man plejer vist at tolke det som udtryk for skæbnens skærende ironi. Er det adækvat? - Navne-varr. opregnes DgF.IV.784b, men ikke på ganske tilfredsstillende måde. A: "De kaldte hannem [jeg: formuleringen tyder evt. på at de lagde noget i navnet] Gieellemand Glaaden-suend" (v12), v14-15: Gell(e)mand Gladen(n)-suend (≠ v29); B,v9: de kallede hannem Gierminndt Gladensuenndt (≠ v11ff.); C,v8: Germand Gladensuend, v11: G. Glade-suend (= v16 & v32), v6: Geremand Gladen-suend; D,v7: de k. hannem Glade Giermand (= v14), v23: Gladen G.; E,v6: Giermer Gladenn-suendt (≠ v8 & v28), v16: Giermand Gladensuenndt (≠ v23).

Man kan, mod traditionen, vælge at fæste sig spec. ved C (Hjertebogen): Glade-s. (3 gange) og D (Store Sth.): Glade[-]G. (2 gange). - Man kunne tage svend i tidens gængse bet.: "dreng", "barn af hankøn", "svenbarn", og antage at han var avlet af gammen/ørnen/ravnen der således med (tragisk) konsekvens kræver sit eget hybride afkom - og udsletter det da ynglingen fatter elskov til en jordisk pige. Thi forleddet kunne være det fra sv. kendte glada "glente" som if. KultLeksM.: Glada også kendes fra vn. (den dér anførte form gladha synes efter ortografien gl.-

no.). "Glentens søn" ville i et koncentrat give os gådens løsning. - Om glenten som "Odins-fugl" m.m. se KultLeksM.

Uden at lægge vægt på det kunne man af navne-katalogen ovf. (så) vælge A's (KarenBr.) Gell(e)mand og knytte det til no. gjella "hvine, skrige (om dyr)", dvs.: "den [som en rovfugl] skrigende vætte, halvtrold (for at tale oldnordisk)". - Ligheden med Helmer Kamps skæbne er i denne tolkning ikke blot slående men indvortes. [nov. 1965: Overrumpler elverpigen hr. Oluf, el. tager hun hævn da han omsider vrager hende? Se diskussions-referat herom EDal246]. // +)M.h.t. -mand jf. M62f.

Anm.2. Hvis man kan gå ind på den her forsøgte tolkning af tildragelserne i disse "trylleviser", anerkende ikke alene alvor og vanskæbne i dem, men også etos og dyb tragisk konsekvens, temaet: naturen værner menneskene mod dæmonisering, bestialisering, og ikke blot i dem ser iboende ondskab og lunefulde mirakelmagerier fra vætte-verdenens side, så ligger det nær, synes det mig, at parallelisere med ånd og tankegang i edda og saga; fra genuin ældre dansk overlevering findes næppe noget dermed åndsbeslægtet. - Man har ofte kommenteret første del af glosen folke-vise. Måske har -vise lige så fuldt været af betydning. I forskningens tidsrum har man jo trods alt uvilkårlig forbundet noget lettere, spinklere med "vise" end med (edda-/skjalde-)kvad.

// Ekskurs slut.

Denne vidtløftige ekskurs (M46ff.) - der kunne have været kortere, og som burde have været længere - tjente, som det måske vil erindres, til at belyse moment 1 på side M45: Har Danmark hjemlige nedskrifter af folkeviser fra middelalderen?

Uden at glemme el. se bort fra min manglende beherskelse af tekstmassen og bjerget af faglitteratur vil jeg vove at sige at der i det foregående er fremdraget facts og anstillet ræsonnementer - ud fra en problemstilling der ikke var deres som har skrevet om folkevisesproget - der dels i sig selv formentlig må gøre krav på at blive taget seriøst,

dels - hvad der jo først og fremmest er sagen - løfter spørgsmålet om det særlige vise-ordforråds leksikalske placering ud af de pinagtige deliberationer, og ikke alene formelt fritager GldO. for en pligt til at behandle folkevisestoffet enten in extenso el. - hvad der ville være misligt - i udpluk efter bedste skøn (således alternativt foreslået i 1952-planen), men også indicerer at 16-17å.'s folkevise-overlevering, helt og aldeles, med rette kun kan meddeles i ÆnydO.

- Efter en sætning af et for mig dunkelt indhold: "det må dog siges, at studier af den art [dvs. sproghistoriske] altid er bestemt af viserne" (ja det er jo overmåde klart; men sigtet?) tilføjer EDal (s.346): "[siges] at sproghistorien kun er en hjælpevidenskab." Om man kan tiltræde denne vurdering må afhænge af hvad og hvor meget man lægger i og ønsker at drage nytte af begrebet "hjælp" - og hvem der skal hjælpe hvem til hvad. - Med de sidste sider i foreg. ekskurs (M64ff.) har det været hensigten at vise at også folkloristiske og litteraturhistoriske, æstetiske momenter bør spille ind i leksikografens funderinger; og efter hele min betragtning af den planlagte GldO. som et kultur- og åndsværk i form af en glosebog ville det i sig selv være snævert kun at anlægge rent verbale synspunkter på netop visestoffet.

Anm. Det var fristende at citere flittigt af Helge Toldbergs afhandling i DaStud.1958: Den danske rimkrønike og folkeviserne. Heri godtgøres at der ud over emne-fællesskab også er tale om sproglige, ja verbale overensstemmelser mellem Rimkr.'s og (d)en tilsvarende folkevises beretning. - Den danske rimkrønike kan imidlertid ikke gælde som vidnesbyrd om en med dén samtidig dansk folkevise, idet dette heterogene værk blandt sine kilder åbenbart tæller norsk stof, således Torkel Adelfar-episoden (Toldberg s.29ff.). Og at hovednummeret er en longobardervise (s.13ff.), efter Paulus Diaconus, fæster man sig også ved. - Talrige steder i afhandlingen synes Toldberg ligesom at skimte el. dog at fristes af en løsning af problemerne via det norrøne (norske). Fastest i konturerne

står vel flg. passus (s.10): ".. debatten om kæmpevisens og dermed den vn. litteraturs indflydelse i Danmark i 15. årh. Hvis direkte indflydelse kan godtgøres, rummer det afgørende konsekvenser for dansk litteraturhistorie i almindelighed og for Rimkr.'s tilblivelse i særdeleshed: Vi har dermed for anden gang et vestnordisk tilskud til dansk litterær historietradition, selv om det ikke er så gennemgribende som hos Saxo." - En periode af et så selvfølgeligt indhold som den sidste i cit. havde T. næppe skrevet hvis han havde tillagt sit "Hvis" den fuldeste gyldighed.

Det kan tilføjes at visse Rimkr.-gloser under arbejdet med GldOpsl. pegede mod det norrøne, og at T. måske med rette kunne have skrevet "for tredje gang" i stedet for "for anden gang", idet jeg i sin tid, dvs. under arbejdet med dele af GldKrøn., anede verbal forbindelse med vn. (uden dog at indføje dette træk i en videre sammenhæng; først små 10 år efter kom Rimkr.-glossarerne ind i arbejdet). - Men disse ting må vente med at blive taget behørigt i øjesyn til Rimkr.-Komm. foreligger, og GldKrøn.-sedlerne dukker op i redaktions-afsnittene. //

Hvis man ud fra det foregående vil give den tanke husrum at vore folkeviser (el. grupper af dem; jf. M73) ikke kendes fra dansk middelalder fordi de ikke var der, men at de her til lands er en ret sen norrøn ((syd)norsk) (el. evt. delvis svensk) affære, så bliver der rimelighed i det M45f. som moment 2 nævnte: jysk dominans i ældre og yngre overlevering. Om gamle (og trofast bevarede) både praktiske og kulturelle forbindelser mellem Sydnorge og Nordjylland er vidnesbyrdene talrige; jf. f. eks. Hald i tillægshæfte 1 til DaFolkm.XIX.219.

Side M46 er som momenter 3 & 4 nævnt visernes særord (i rimstilling) af oldpræg. Her kan man - jo ikke som den første! - pege på det i forhold til dansk skarpt fremtrædende arkaiske præg i norske dialekter. Langt det meste af hvad der citeres Skautrup.SprH.II.74ff. som tilhørende det særlige vise-vokabular kan man slå op hos Aasen, NB med stedfæstelse til (vist især: syd-) norske landskaber, kun

sjældent med hjemler som "poet." el. "Landstad". - Nu kan en sådan "topografisk" stedfæstelse selvsagt til tider være mere materielt end åndeligt sand: Molb.DialL. giver, efter Lyngby, glosen ulivssår fra Jylland, hvilket DO. blankt godtager; rimeligere er det vel at regne med at folkevisens ulivssår (lejlighedsvis) har kunnet gå et stykke ud i landsdelens fællessprog. Og da Aasen ikke alene har Ulivssaar, men også "[et slag] til Ulivs" om et dødbringende slag (≠ oldisl. "sárr til ólífis"), hvorimod ældre og nyere dansk's u-liv er et sent og kunstigt, "åndrigt" ord (se DO. & Kalk. V), så er man tilbøjelig til at tro at ulivssår i dansk er en litterær norvagisme.

Anm.1. Med årene er DO. blevet forsigtigere. Til folkeviseordet ulivssår (se Kalk.IV) henviser DO. med et "ænyd.", i pagt med tekstforholdet. Men i "Tillæg 1925 til Redaktionsregler" (privattryk; jf. F2) §240 hedder det [forholdet ubehandlet i 1917-trykket]: "Folkeviserne kan i reglen, efter redaktørens skøn, citeres som glda." Denne anvisning er desværre fulgt i hovedparten af værket.

Anm.2. Om mår = "mø". (Kun et rids, og efter hukommelsen; nærmere i kuvert: mar i GldOpsl.). Med dette ord el. denne form har vi tilsyneladende det eneste eks. i dansk på bevaret -r i et appellativisk fem.-ord. Det er i sig selv en udfordring, og ydermere når man betænker hvor hyppigt mø (den enerådende form) forekommer. Strukturen: m + vokal + r tilhører det norrøne alene; og fiksfakserier af analogisk art ud fra pl. mør forbyder numerus-frekvensen (det er "heltinden" i en vise der kaldes m.). - En undersøgelse kun ved hjælp af opslagsværkerne giver til resultat at ordet stedse står i linjeudgang, og normalt i rim (med et fåtal af rimord, især: gård, hår). [nov. 1965: "Formen [ma(a)r] er gennem Folkevisesproget overført til Svensk" GldGr.III.85, ∠ Hjelmqvist. Tampen brænder!]. - Under disse omstændigheder ville jeg foretrække den forklaring at vi af vore viser lærer at norsk også længe efter Setre-kammens [maR] tid har haft en ikkeomlydt form mār, jf. Seip.SprH.[1]60: "Noen dial. viser i gno. ikke-[R-]omlydte former i noen ord: barr (for berr),

[med ā:] i giar (for i gær). .. Med R-omlyden er der inntrådt dial. ulikheter."

Det må erindres at Seips værk standser ved ca. 1370, og at der ligger 2-300 år mellem Aasens ordbog og de ænyd. vise-mss. I betragtning af tidsspandet - 300 år el. jo evt. mere - er det egentlig forbavsende så god dækning der er hos Aasen for de danske vise-særord (det norske opslagsstof fra før Aasens tid har jeg kun undtagelsesvis kastet et blik i). Fuld dækning opnås naturligvis ikke; men et krav herom ville også være urimeligt.

Det i det foreg. anførte er kun et par af de talrige ekss. på den særlige problematik omkring det specielle vise-ordstof som har meldt sig gang på gang under ÆnydOpsl.-ordningsarbejdet. Eksemplerne blev efterhånden så mange og var af et sådant indre fællespræg at mine tanker, skønt længe modstræbende, ledtes i retning af det norrøne, nordskandinaviske.

Og samtidig mere og mere i retning af det skriftlige. Man skal sikkert regne meget mere med skriftlig og en god del mindre med sanglig overlevering, i de for os betydningsfulde led, end vi er vant til.

Anm. Jf. i Vedels fortale til 1591-udg. (ny-udg. 1926 s. 12): "den .. Melodi, som de siunges med, aff dennem som vide Tonen til dennem". Hvis Vedels forbehold ikke skal være et stok-pedanteri må hans indskrænkende ord betyde at der var langt færre "sangere" end læsere. (Jf. EDal.377ff.). - I øvrigt får man ved at læse 1591-fortalen egl. ikke noget indtryk af at Vedel betragter viserne som urdanske el. særdanske, idet udtryk som "Danske eller Gottiske sprog", "vore Danske Viser og Poeteri" og "hine gamle Skialdrer (som de kaldis paa gamel Dansk eller Norsk Maal)" tyder på en manglende sans for el. ulyst til at gå i detaljer og præcisere inden for dobbeltmonarkiets kulturkreds.

De mange (men procentvis hvor mange?) bevarede vise-mss. med deres brogede indhold tyder på en rastløs "vise-mani". Man har dels afskrevet korrekt, efter bedste evne

men uden smålighed, dels indført af stil- og smagshensyn dikterede ændringer under el. i anledning af afskrivningen, således som det er påvist for K.Brahes folio's vedkommende. Vedel har man gjort uret ved at overse at hans holdning til visegengivelsen var i pagt med (en retning i) tiden. - De hidtil gjorte erfaringer skal nok blive bestyrket i arbejdets løb: Man står tiest/snarest over for skrivefejl (i forhold til et (†) forlæg) og ikke hørefejl når en glose er blevet forvansket. Principielt adskiller viserne sig ikke afgørende med hensyn til overleveringsvilkår fra den øvrige ældre litteratur.

Man er ganske vist vant til andre toner: "Metodens [dvs. den filologiske] begrænsning viser sig, når filologien er blevet til papir-filologi og har overset visernes særart, som netop er mundtlighed."EDal.401. Og s. 402: "Visegenren er af natur mundtlig - helst sungen og ofte også danset - selvom skrevne eller endda trykte texter har deres plads i traditionen." - Uden at være blind for at en viseforsker med særlig sans for visernes genesis og en tekstbehandlende leksikograf nemt kan komme til at tale forbi hinanden, vil jeg dog heroverfor sige at tiden i det hele - og ganske særlig for et foretagende som GldO. - er inde til at man nøje læser det man faktisk har. Hvis man for Dals odiøse "papirfilologi" sætter skriftfilologi, så vil jeg gerne føle mig ramt (men ikke såret!). For balancens skyld altså - selvfølgelig ikke som alfa og omega.

Over for Dals meget svale formulering at (også?) skrevne tekster "har deres plads i traditionen" kan det vel være betimeligt at minde om en vigtig detalje i DgF.'s udgivelsesmåde. SvGrundtvig erklærer I.s. VI at han vil "meddele alle .. Opskrifter af gamle danske Folkeviser, .. og meddele disse hver for sig ..". Med "opskrift" tænker han imidlertid på "version", "hovedform", ikke på den enkelte skriftlige nedfældning, og det hører da heller ikke til sjældenhederne at han under sin "gruppefører" (f.eks.) A indordner både en b, en c, en d etc. Fra sådanne mss. meddeles samvittighedsfuldt varr. efter hver vise; men det forekommer mig at det på denne lidet iøjnefaldende måde frem-

lagte vitterlige afskrift-stof ikke har gjort behørigt indtryk på forskning og vurdering. Det skulle ikke undre mig om mængden af sikre afskrifter overstiger antallet af "primær-optegnelser." Og hvordan så med de sidstnævntes "oprindelighed", uafhængighed af for-skrifter?

Den i det foregående skitserede opfattelse af DgF.-stoffet rejser unægtelig nye problemer: Hvis norske, hvor gamle da i norsk? Er grundlaget spec. for de "historiske" viser mundtlige sagn og beretninger, el. historiske skrifter (þættir, etc.)? Osv. - Men heldigvis kan disse spørgsmål ikke være relevante for GldO. Hvis viserne er relativt gamle i norsk foreligger der formelt den mulighed at de fra norsk er indkommet i dansk allerede i middelalderlig tid, og i så fald måtte de betragtes på linie med andre udenlandske (nordiske) kilder i gld. version: "norvagismer" måtte omdøbes til (særlige) "låneord", etc. Men for en sådan antagelse ses ingen sikre holdepunkter.

Side M69 brugtes udtrykket: "vore folkeviser (el. grupper af dem)". Viseforskningen er nemlig for kæmpevisernes vedkommende nået til det resultat "at denne visegruppe er vestnordisk, specielt norsk, og at dens forekomst i Sverige og Danmark er yngre" (EDal.166, der tilføjer: "dette hovedresultat er nu almindelig anerkendt"). Derfor behøver de øvrige, af forskningen konstituerede, grupper jo ikke at have samme genesis. Men man kan dog hertil sige at forskningen synes at operere med mange kunstigheder m.h.t. kategorier, metrik, kronologi, udbredelse, vandringer m.m., og i hvert fald ses sprogmændene ikke at være blevet inspireret af viseforskernes resultater vedrørende det vestnordiskes (norskes) prioritet for "kæmpevisernes" vedkommende. En undersøgelse af de danske visers rim (dette forkætrede tema!) i forhold til rim(praksis) i de norske viser ville således nok være givende.

Under disse omstændigheder, hvor kernen i hele problemet er dubiøs, hvor den sproglige vurdering er uafklaret og

hildet i tradition, og hvor ingen vise kan antages at være levnet os i en blot nogenlunde genuin gld. form, må både rimelighed og forsigtighed kræve principiel udelukkelse fra GldO. af hele folkevisestoffet (i ænyd. overlevering).

Anm. Man kan godt blive noget forskrækket over denne vidtløftige folkevise-palaver i en rapport med et sigte som nærværende. Men vedtagelsen af GldO.'s tvedeling - et problem som jeg gennem hele ordbogens levetid ikke har kunnet komme til rette med - har uafviseligt bragt folkevisestoffets placering i focus.

I det hele må man lægge sig på sinde den afgørende forskel der består mellem den "fri forsker" og håndbogsskriveren: Den første fatter interesse for et emne, giver sig i kast med det, undfanger ideer, og fører sin undersøgelse til ende hvis den forekommer ham frugtbar; i modsat fald giver han klogelig op, lægger stoffet ad acta og åbner sig for et nyt problem. Leksikografen (og hans lidelsesfæller) arbejder derimod under stoffets tvang: Skæbnen har valgt og serveret for ham, og - som Juul-Jensen plejede at sige uden frejdighed -: "Der skal stå noget." Ved GldO. strækker dette "noget" sig endda lige fra vurderingen af en hel genre til lemmaet for et gådefuldt el. mislykket ord. Det er én af grundene til at der står så meget sludder som man siger, i ordbøger (og planlægningsrapporter!).

Ekskurs

[jan. 1966:] Årsagen til at Kölner-verset nævntes blandt dubia på M157 er - ret kort og meget utilstrækkeligt fortalt - flg.: I Br-N.StudTydn.147 bringes et faksimile af teksten. Heraf ses at penneføreren ikke alene - som af Br-N. s. 149, note bemærket - har kludret med æ(2) i wærældet, men også har skrevet bænna og ikke hænna som Br-N. læser. I hvert fald kan jeg umuligt få andet ud af det: b'et (faks.'s eneste) må være skrevet i ét træk, således at buen er ført opad fra bunden, endende tæt ved men ikke helt inde i hovedstaven, hvorimod de 2 h'er begge er skrevet ad to gange, med den under linien endende, dobbelt svungne bue begyndt på selve hovedstaven. Skønt faks. fremtræder med visse diminutive ufuldkommenheder (bl.a. vistnok i tha's h) skulle disse karakteristika være klare, og man læser da også umiddelbart henholdsvis b og h .. h.

Men da al GldO.-erfaring siger at skrivefejl i ældre tid psykologisk var af akkurat de samme typer som i dag, og idet b'et hverken kan være ekko af el. foregribelse af et andet b, står der vistnok kun to muligheder åbne, hvis man ikke vil tage bænna som et ægte ord (jf. ndf.): [1] tanketorsk (kan selvfølgelig ikke modbevises, men ..) el. [2] tekststumpen er en afskrift (jf. også det som d(?) påbegyndte æ der omtaltes ovf.). I sidste tilfælde bliver hele detail-bedømmelsen af strofen jo noget usikker. Og da teksten bestemmes som ældgammel (snarest før 1250: s. 151) og derved har krav på tæt citering hvis den accepteres som da. - den indeholder oven i købet ord af stor egenværdi - så må dette af omfang beskedne tekststykke studeres med agtpågivenhed.

Der er en ting til. Således som 1. udgiver Bartsch udtrykker sig (hans opsats er aftrykt in extenso s. 144) er det ikke med selve skriverhånden vores vers er indført i ms. Derimod har hovedhånden selv ("der Schreiber") hist og her nederst på en side udfyldt klummen med "unsinnigen Federproben", hvoraf der gives to prøver. I den sidste af disse, der altså har en anden ophavsmand end vores lille vers, læses først noget utydes-latin(agtigt; kode??), og derefter: börna gango wagn. biassyrae wadaldaridramb.

Blandt disse rariteter er man vel pisket til at anerkende det første: b. g. w. som et nordisk ord, og det er da også citeret, som en æda. glose, GldGr.§437,8 & 492,2, beg. - Man kunne synes at det foransatte börna[-] er så overflødigt at det må vække mistanke; men Grimm.Wb.: Gängelwagen tyder på at dette ord hos Comenius bruges ≠ lat. serperastrum "særlige benskinner til småbørns krumme ben" (og ikke alle benskinner er jo til børn). - Dermed er de to følgende "ord" imidlertid bragt i søgelyset; man må tage en el. anden stilling til dem. Meget mere end leg og tant kan det næppe blive på det foreliggende grundlag: I det mellemste af "ordene" kan man more sig med at finde et hjassi (jf. bænna ovf.) + et el. andet (fejllæst/fejlskrevet), el. man kunne tage det for et mislykket dies irae (men det er vist lige alt det kronologien tillader dét). Og den sidste charade kan man efter behag opløse i ú-aðal (jf. Grimm.Wb.: un-edel) + dári el. [w? +] aðal-dári "ærkedåre" (jf. f.eks. oldisl. aðal-tröll, modsat halftröll), samt oldisl./fsv. dramb "overmod" el. "sus og dus", "prunk" (÷ Kalkk.; ÷ GldGr.II, inkl. Tillæg).

Selvfølgelig p.t. aldeles ørkesløst og komisk. Men et nord. (og u-lat.) præg hár det; og ms. skal if. Wattenbach (s. 145) være skrevet i 13å. i Italien, snarest Bologna, ligesom vel så strofen. - Der er så mange uoplyste og samtidig gådefulde omstændigheder ved disse notitser, derunder verset (ér det dog så urimelig gammelt?), at det synes mig uforsvarligt at decidere noget om nogen af dem før ms. - Gud véd hvordan - bliver gransket af kyndige.

Man kan ikke uden videre blankt acceptere at Kölnerverset er en stump høvisk ridderdigtning, i betragtning af det sted det er indskrevet. Hvis man kan forlige sig med at hyldesten, trods iwærældet, kan være rettet til jomfru Maria, kunne man prøve at tage strofen som en from bekendelse: bænna lif f.eks. som fejl gengivelse af bøna[-]lif "hellig livsførelse (som gejstlig), klosterliv". Og iwæræld-det - skrevet som ét ord - kan den uforknytte skaffe sig af med ved at antage at det som følge af misforståelse ved afskrivning er opstået af et iwærældz "evig", jf. "tel ywærels eyæ" 6/7 1397(GldDipl.), og MndHwb.^{2}: iewerl(d)e.

SVENSKT VISARKIVS HANDLINGAR

1. B. R. JONSSON: Svensk balladtradition. I. Balladkällor och balladtyper. With a summary in English. Svenskt Visarkiv, Stockholm 1967. Pris kr 90:–, inb. kr 120:–.

SKRIFTER UTGIVNA AV SVENSKT VISARKIV

1. K.-I. HILDEMAN: Medeltid på vers. Litteraturhistoriska studier. With summaries in English. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1958. Pris kr 25:–.
2. Om visor och låtar. Studier tillägnade SVEN SALÉN 7 november 1960. Svenskt Visarkiv, Stockholm 1960. Pris kr 20:–.
3. M. REHNBERG: Blå välling – sur sill. Vällingklockor och vällingklocksramsor. Nordiska museet, Stockholm 1967. Säruppl.
4. OTTO ANDERSSON: Finländsk folklore. Tidig kalevalaforskning – Finlandssvensk insamlingsverksamhet. Svenskt Visarkiv, Stockholm 1967. Pris kr 25:–.

MEDDELANDEN FRÅN SVENSKT VISARKIV

1. U. P. OLROG: Svenskt Visarkiv. En orientering om en ny institution. With a summary in English. 1954.
2. K.-I. HILDEMAN: Ballad och vislyrik. 1955. 2 uppl. 1967.
3. N. DENCKER: Svenskt Visarkivs sångleksregistrant. With a summary in English. 1956.
4. S. G. HANSSON: Gustav Schedins visa från Dalupproret 1743. 1956.
5. E. DAL: Scandinavian Ballad Research since 1800. 1956.
6. N. DENCKER: Wallmans samling. En förlorad samling svenska sånglekar. With a summary in English. 1957.
7. H. TOLDBERG: Den danske rimkrønike og folkeviserne. 1958.
8. N. DENCKER: Kung Orre skulle till gästabud fara. Avec un résumé en français. 1958.
9. N. DENCKER: Domaredansen. With a summary in English. 1958.
10. G. HENNINGSEN: Vedel og Syv og boktrykkerne. 1959.
11. S. EK: Visan om liten Ingas barnsäng. With a summary in English. 1959.
12. B. R. JONSSON: August von Hartmansdorff som balladsamlare. 1960.
13. OTTO ANDERSSON: Om kvarnsånger. 1960.
14. ALFHILD FORSLIN: Sveriges Radios magnetofoninspelningar av svensk folkmusik i Finland 1957. 1960.
15. B. R. JONSSON: Ett Pyramus och Thisbe-motiv i Sverige. With a summary in English. 1962.

MEDDELANDEN FRÅN SVENSKT VISARKIV

(forts.)

16. E. DAL: Scandinavian Ballad Research Today. 1962.
17. Smärre bidrag till folkviseforskningen I–III. Av Mogens Jensen, E. Dal, L. Vargyas. 1963.
18. AAGE JØRGENSEN: Folkevisesproget. 1964.
19. ALFHILD FORSLIN: Balladen om riddar Olof och älvorna. En traditionsundersökning. With a summary in English. 1964.
20. OTTO ANDERSSON: Tre finlandssvenska vissångerskor. 1965.
21. J. LING and M. JERSILD: A Method of Cataloguing Vocal Folk Music. A Description of the System Used at the Svenskt Visarkiv. 1965.
22. U. P. OLROG: Visorna från Nötö. Synpunkter kring ett inspelningsprojekt. With a summary in English. 1965.
23. OTTO ANDERSSON: Upprepningsstrofen i levande balladtradition. 1968.
24. ALFHILD FORSLIN: Greta Dahlström som fältforskare i Svenskfinland. 1968.
25. IØRN PIØ: Overnaturlige væsner i nordisk balladetradition I. 1969.
26. ALFHILD och GUN FORSLIN: Ett underligt djur i vår Herres hage. 1970.
27. IØRN PIØ: Overnaturlige væsner i nordisk balladetradition II. 1970.
28. NILS AFZELIUS: Bellman som folklig författare. 1970.
29. B. R. JONSSON: Om strofformer och rim i den nordiska balladtraditionen. 1973.
30. E. DAL: Tyske, franske og engelske oversættelser af Færøkvæder. With a summary in English. (1970) 1971.
31. K. VINTEN: Folkevisens lyriske indledninger. 1973.
32. K. BOM: Danmarks norske Folkeviser. 1973.

Samtliga nr i serien *Meddelanden från Svenskt visarkiv* kan beställas genom bokhandeln från Svenskt visarkiv, Observatoriegatan 17, (S) 113 20 Stockholm, med undantag av nr. 1–3, 5–7, 10, 13–15, som är utsålda. Priset per nr är kr 5:–, utom för nr 2 (kr 10:–), nr 19 (kr 8:–), nr 24–28 (kr 8:–) och nr 29–32 (kr 10:–).
Alla priser är cirkapriser i Sverige.